

Analiza formi kolektivnog darivanja u učeničkoj grupi Sopče

U radu su razmatrane dve prakse kolektivnog darivanja koje postoje u učeničkoj grupi Sopče Prve kragujevačke gimnazije – „tajni prijatelj” i darivanje kojim se obeležava postojanje grupe. Podaci su dobijeni razgovorom sa tri bivše i jednom sadašnjom članicom grupe, kao i posmatranjem sa učestvovanjem u razmenama. U igrici „tajni prijatelj” uočena je indirektna razmena. Ovom praksom darivanja svi članovi grupe bivaju izjednačeni, jer svi učestvuju na isti način. Uočeno je da darivanje kojim se obeležava postojanje grupe omogućava istovremeno reprodukovanje odnosa egalitarnosti i hijerarhije. Naime, prilikom ovog darivanja, odnosi se reprodukuju kroz izjednačavanje onih koji darove primaju, i kroz elitizaciju onih koji vrše darivanje (darivanjem se čuva hijerarhija). Uočen je i način na koji se kroz materijalnost predmeta reprodukuju vrednosti grupe.

Uvod

Sa darovima se susrećemo gotovo svakodnevno – od krupnih darivanja koja prate velike promene u životu osobe poput punoletstva (Koruga 2004), preko poklona koja su element proslava praznika (npr. Nova godina, rođendani itd.), pa sve do onih svakodnevnih poput dobijanja džeparca ili plaćanja pića u društvu. Neki autori tvrde da darivanje – odnosno neki njegovi aspekti – predstavlja „univerzalno centralno pitanje” u društvenom životu (Mosko 2000: 377; upor. Lévi-Strauss 1969).

Prvi značajni doprinos u proučavanju darivanja dao je Marsel Mos u svom „Eseju o daru” uvodeći pojam reciprociteta. Reciprocitet čine tri obaveze:

obaveza da se dar dâ, da se dar primi i da se darom uzvрати. Ove obaveze su, prema Mosu, prisutne u svakom darivanju (Maus 1967). Njegov rad je i dalje osnova za proučavanje fenomena darivanja. Moderne kritike redefinišu pojam reciprociteta kao obavezan element daleko šireg društvenog fenomena *zamene*, odnosno procesa regeneracije. Uočeni su načini na koje se kroz darivanje mogu reprodukovati odnosi (Weiner 1980).

Paralelno sa redefinisanjem koncepta reciprociteta, savremena proučavanja materijalne kulture baziraju se pre svega na onome što je važno samim proučavanima, a ne proučavaocu. Tako se proučavanja artefakata udaljavaju od analitičkih pokušaja da se urede stvari; teži se otkrivanju načina na koji ljudi – proučavani – uređuju stvari i kako stvari „uređuju njih”. Kroz ova proučavanja uočeni su načini na koje se kroz materijalnost predmeta reprodukuju vrednosti vlasnika (Miller 1994).

Ovaj rad predstavlja analizu formi kolektivnog darivanja na primeru učeničke grupe Sopče Prve kragujevačke gimnazije kroz pokušaj uočavanja obrasca po kome darivanje funkcioniše, razumevanja načina na koji se putem praksi darivanja odnosi u grupi reprodukuju i objašnjavanja značaja „sentimentalnih asocijacija” koje članovi te grupe grade prema predmetima dobijenim u procesima darivanja.

U periodu u kome je istraživanje sprovedeno bilo je 23 aktivna člana kao i 68 članova koji ne participiraju direktno u aktivnostima grupe jer više nisu učenici Prve kragujevačke gimnazije. Istraživanje je sprovedeno putem intervjua sa tri članice koje više ne učestvuju u radu grupe i profesorkom koja radi sa grupom, kao i metodom posmatranja s učestvovanjem.

Ognjen Kojanić (1990), Lapovo, Njegoševa 7/3, učenik 4. razreda Prve kragujevačke gimnazije

MENTOR:
Čarna Brković, etnolog-antropolog, PhD student, University of Manchester

Tokom postojanja u grupi su se razvile karakteristične prakse darivanja. Jedna forma obuhvata darivanja koja se dešavaju nakon značajnijih događaja u životu grupe (na rođendan grupe, posle završenih velikih poslova – najčešće tradicionalnih akcija) u kojima članovi dobijaju predmete čija je upotreba vrednost mala (npr. klikere, štipaljke, ukrasne zvezde). Za vreme aktivnog članstva u grupi, ovi predmeti se najčešće nalaze u prostoriji grupe, u ličnoj kutiji člana ili na njoj. Međutim, kada članovi prestanu aktivno da participiraju u radu grupe, oni gube pravo da imaju svoju kutiju u Sopčetu i odnose sve predmete iz prostorije grupe. Druga forma darivanja je tzv. igrica tajnog prijatelja. U njoj svi članovi grupe čine jedan lanac, gde je u određenom periodu svako nekome tajni prijatelj i ima svog tajnog prijatelja.

Teorijski okviri

Polaznu tačku rada predstavlja „Esej o daru”, rad Marsela Mosa. Koristeći komparativni pristup, Mos analizira forme razmene u Polineziji, Melaneziji i severozapadnoj Americi. Mos pokazuje kako razmena u ovim društvima ima ne samo ekonomski, već i pravni, religijski, mitološki, moralni, estetski i sociomorfološki aspekt (Evans-Pritchard 1983:124). Mos uočava pojavu totalne prestacije, odnosno potpune obaveze da se reciprocira. Reciprocitet predstavlja neizostavni deo svakog darivanja i čine ga tri obaveze: obaveza da se dar da, obaveza da se dar primi i obaveza da se uzvrati darom.

Na primeru Polinezije Mos objašnjava suštinu darivanja. Naime, dar je po sebi neotuđiv jer predstavlja deo osobe koja daruje. Zadržavanje dara je opasno jer duh (*hau*) onoga što se daruje uspostavlja vezu između osoba dajući osobi koja daruje moć nad osobom kojoj se daruje. Osoba mora da uzvrati darom, jer *hau* želi da se vrati mestu gde je nastao kroz neki vrednosni ekvivalent. *Hau* predstavlja pokretačku snagu koja stoji iza darivanja (Mauss 1967: 9-10).

Shvaćeno opštije, dar zahteva uzdarje jer kod osobe koja prima dar stvara osećaj obaveze prema osobi koja daruje. Tako darivanje kao društveni fenomen mora da poseduje oba elementa – i dar i uzdarje.

U drugoj polovini XX veka, u antropologiji se javlja novi pristup materijalnoj kulturi. Za razliku od teoretičara koji su pripadali ranijim paradigmatama i

koji su težili da pronađu red stvari – odnosno da analitički uredi stvarnost – savremeni pristup podrazumeva promišljanje načina na koji stvari „uređuju nas”. Naime, materijalna kultura predstavlja polje gde klasifikacija sveta dolazi do izražaja – npr. kastinsko društvo koje sve klasifikacije izvodi iz društvene hijerarhije, pa tako definiše čak i upotrebu određenih vrsta materijala poput drveta i metala; ili podela na „muške” i „ženske” predmete. Dakle, društvo uređuje stvari. U procesu socijalizacije, predmetni svet je ono što nas nužno okružuje. Time se način na koji su stvari uređene usvaja zdravo za gotovo, princip klasifikacije se doživljava kao prirodan i postaje navika (Miller 1994).

Na tragu ovih zapažanja, Anet Vajner redefiniše osnovni analitički koncept za proučavanje razmene – reciprocitet. Naime, ona smatra da postoji jedan obuhvatniji sistem koji ona naziva zamenom i u okviru kog su uključeni procesi reprodukcije i obnavljanja osoba, objekata, odnosa i vrednosti. Termin reprodukcija se odnosi na procese formiranja, proizvodnje i stvaranja nečeg novog. Obnavljanje predstavlja ponavljanje, oživljavanje ili ponovno stvaranje nečega prethodno reprodukovano. Reprodukcija i obnavljanje su suštinske brige kulture. Iz te perspektive, razmena reflektuje vrste simboličnih i materijalnih vrednosti koje društvo pridaje reproduktivnom toku (Weiner 1980: 71-72). Društvena reprodukcija se sastoji od puta koji je stalan i usmeren u jednom pravcu iznova i iznova stvarajući vrednosti kako bi se sprečio ili ograničio gubitak i raspadanje unutar društva (Weiner 1992, naved. u: Mosko 2000: 383).

Njena revizija Mosa se odnosi na njegovo uprošćavanje odnosa elaboriranih i dobro artikuliranih sistema razmene – kakva su darivanja koja je on proučavao – na čisto obezbeđivanje situacija darivanja i uzdarivanja. Drugim rečima, iako se u darivanju mogu uočiti obaveze reciprociteta, to ne znači da se darivanje kao društveni fenomen u formi (obrasca) reciprociteta iscrpljuje. Naprotiv, ona tvrdi da uzdarje nosi svest o „plaćanju” za nešto prethodno dato, ali ujedno i predstavu „zamene” koja sama po sebi uključuje mogućnosti i očekivanje budućih dobiti. Prema Vajner „ono što jedna osoba daje drugoj može na početku površno biti označeno kao 'čist dar' ili 'velikodušnost' ali zapravo ono što je dato može obrazovati dugoročni skup obaveza koje se prenose napred-nazad između darivaoca i primaoca kroz vreme” (Weiner 1980: 73). Proces zamene, s

jedne strane, troši resurse, ali s druge strane omogućuje da objekti – odnosno elementi vrednosti – dugo kruže i pritom omogućuju konstantno reprodukciju, negovanje i obnavljanje društvenih odnosa (ibid: 78-79).

Dakle, ispunjavanje sve tri obaveze reciprociteta ne okončava odnos između darovanog i darivaoca, odnosno ne ispunjava „dug“ darovanog prema darivaocu. Zato taj odnos nastavlja da se reprodukuje u nizu darivanja.

Vajner objašnjava da motivacija za reciprocitet ne potiče iz potrebe za održavanjem balansa u odnosima među ljudima. Naprotiv, ona se nalazi u potrebi za održavanjem odnosa hijerarhije. Naime, u procese darivanja ulaze otuđivi posedi u postupku pri kom se čuvaju neotuđivi posedi. Ono što razlikuje neotuđive od otuđivih predmeta je to što je identitet neotuđivog poseda ekskluzivan i kumulativan kod određene grupe vlasnika koji se smenjuju, odnosno slede jedan za drugim. Pošto neotuđivi posedi imaju osobinu da traju duže od života ljudi, oni se koriste za definisanje i demonstraciju identiteta, statusa i autoriteta grupa, pre nego individua. Ali i neotuđivi posedi ponekad ulaze u procese razmene. Međutim, iako neotuđivi posedi mogu biti razmenjeni, uništeni ili izgubljeni, to ne dovodi do automatskog gubljenja darivačevog statusa u hijerarhiji. Naime, svaki postupak se vidi kao izazivanje kasnije reakcije u okviru reciprociteta (koja za cilj ima očuvanje hijerarhije). Vajner tvrdi da ovaj paradoks – paradoks čuvanja-dok-se-daruje – predstavlja univerzalno centralno pitanje društvenog života (Weiner 1992, prema: Mosko 2000: 377-381).

Dakle, paradoks čuvanja-dok-se-daruje omogućava da se darivanjem neotuđivih poseda održava položaj darivalaca u hijerarhiji – koji se demonstrira upravo pomoću tih poseda – jer svako darivanje nosi svest o budućim dobitima.

Pored razlikovanja između otuđivih i neotuđivih poseda, u radu će biti korišćena i diferencijacija na singularizovane i komoditizovane predmete. Komoditizovani predmeti su oni koji teže da budu savršena roba – oni imaju mogućnost da budu razmenjeni za bilo šta. Nasuprot tome, singularizovani predmeti su jedinstveni, nezamenljivi. Otuda je singularizacija proces koji čini da se izvesni predmeti smatraju posebnim, jedinstvenim nasuprot komoditizaciji koja teži da hegemonizuje vrednost, odnosno da svaki predmet jasno pozicionira u jednom sistemu razmene.

Proces singularizacije često služi za struktuiranje elita, tako što pripadnici potencijalne elite insistiraju

na svom pravu da određene objekte izuzmu iz razmene i učine jedinstvenim. Važi i obrnuto – vlasništvo nad određenim objektom potvrđuje elitu. Naime, u određenim slučajevima nekim artefaktima (npr. krunskim draguljima, ritualnim objektima, državnim rezidencijama) je ograničen pristup i oni ne ulaze u proces razmene jer se tretiraju kao simboli statusa (Kopytoff 1988).

Poput kategorija rase ili roda koje se konstruišu kroz različite diskurzivne prakse (vidi Simić 2007), i materijalna kultura prolazi kroz slične procese „upisivanja“ značenja. Ali i društveni svetovi su konstruisani materijalnim svetovima kao i obrnuto (Miller 1998). Dakle, materijalnosti se pridaju značenja između ostalog i zavisno od konteksta u kom se nalaze (npr. narodne nošnje), ali istovremeno ona predstavlja mogućnost da se reprodukuju socijalne kategorije (npr. rod, nacija, itd.) tako što te kategorije mogu biti definisane pomoću materijalne kategorije (npr. ženski bicikli, srpska narodna nošnja, itd.). Apstrakcije poput nacije ili roda bivaju materijalizovane pomoću predmeta.

Koncept kulture koji je ovde upotrebljen podrazumeva procese kroz koje se pojedinci i grupe konstruišu (Miller 1994), a artefakti (materijalna kultura) se posmatraju kao kulturno konstruisani entiteti koji imaju specifična značenja i klasifikovani su u kulturno konstruisane kategorije (Kopytoff 1988). Dakle, artefakti se posmatraju kao objektivizovani kulturni procesi. To podrazumeva da se predmeti ne posmatraju kao vredni sami po sebi. Predmeti su vredni shodno upotrebi koju imaju (pod upotrebom se smatra kako praktična, tako i npr. ritualna ili identitetska funkcija predmeta – upotreba predmeta je ovde definisana u najširem smislu). Takođe, vrednost predmeta zavisi i od konteksta u kome se nalaze (npr. dominantni načini klasifikacije koji se ispoljavaju tako što samo određene grupe ljudi – određene kaste, monarsi, itd. – imaju mogućnost korišćenja nekih vrednih predmeta kao u slučaju krunskih dragulja). Pritom, treba imati na umu da pojedini ljudi ili grupe ljudi imaju više uticaja na stvaranje sveta artefakata (npr. u procesu singularizacije) što ne pretpostavlja nužno namernu manipulaciju od strane dominantnih pojedinaca ili grupa jer ti procesi su često netransparentni, kako za one koji usvajaju značenja, tako i za one koji ih stvaraju (Miller 1994).

U kreiranju i perpetuiranju značenja, predmeti su mnogo „prirodniji“ i suptilniji od reči jer ih materijalnost čini konkretnim, a znanje koje proizvode čini

izvesnim i neupitnim (Miller 1994). Prema Fukou, moć je uspješnija ako uspeva da sakrije svoj mehanizam (Mekvej 1996), pa tako i predmeti bolje prenose značenja ako su posmatrani kao trivijalni i beznačajni (Miller 1998). U okviru materijalnosti, razni elementi (temporalnost, veličina, itd.) mogu biti važni (Miller 1994).

Još jedan važan koncept je ideja da neke stvari znače. Ona podrazumeva „difuzne, skoro sentimentalne” asocijacije ispitanika – značenje je ono što ispitanici smatraju značajnim (Miller 1998). Međutim ljudi često ne ekspliciraju ono što im znači pošto „sami objekti sadrže poruku namere jer buduća očekivanja i strategije ne treba da budu javno izražene rečima” (Weiner 1980: 76). Zato se značaj stvari osim kroz razgovor s ispitanicima može utvrditi i posmatranjem. Dakle, kriterijum za određivanje značaja ne smeju da određuju isključivo ispitanici (Miller 1998).

Građa

Učenička grupa Sopče

Učenička grupa Sopče Prve kragujevačke gimnazije nastala je 2001. godine u projektu „čoveče, ne ljuti se – bogatstvo različitosti” Grupe 484. Projekat je podrazumevao formiranje grupa učenika sa ciljem obavljanja jedne aktivnosti koja bi bila finansirana iz budžeta projekta. Tako je formiran veliki broj grupa u školama širom Srbije. Kragujevačka grupa je odlučila da njihova akcija bude medijska promocija Petih pozorišnih susreta učenika gimnazija Srbije. Međutim, članovi grupe su odlučili da ostanu na okupu i nakon završetka te akcije. Danas je medijska promocija Pozorišnih susreta učenika gimnazija Srbije jedna od tradicionalnih akcija, pored Servisa za početnike – akcije osmišljene kao pomoć novim učenicima škole – i Otvorenih vrata – akcije tokom koje je Sopče otvoreno za sve one koji hoće da se informišu o njegovom radu i eventualno učlane u grupu. Članovi grupe su učenici i učenice kao i jedna profesorka Prve kragujevačke gimnazije.

Sopče se razlikuje od drugih đачkih organizacija (npr. đачkih parlamenata) po nastanku kao i po organizaciji i aktivnostima. Naime, grupu čine „koordinacioni tim, medija i pregovarački tim, likovni i kompjuterski tim, tehnički i arhiva tim, finansijski tim, novinarski (volonterski tim)”. Grupa se bavi razvijanjem „sistematskog znanja o aktivizmu i me-

todama aktivne nastave, socijalnih veština, kreativnosti, odgovornosti, tolerantnog odnosa prema različitosti, poverenja u sopstvene vrednosti i veštine kao i vrednosti i veštine vršnjaka i odraslih; stvaranjem uslova za razmenu znanja i veština sa vršnjacima i odraslima kroz aktivnosti u školi i van nje; pokretanjem akcija u školi radi ostvarenja pozitivne promene” (www.prvagimnazija.edu.rs).

Oblici darivanja u grupi

Posmatrajući i razgovarajući sa ispitanicama uočio sam da su se tokom postojanja razvile dve karakteristične forme kolektivnog darivanja u grupi.

Igica „tajni prijatelj”

Igrica „tajni prijatelj” u kojoj svi članovi grupe čine jedan lanac, krug, gde je u određenom periodu svako nekome tajni prijatelj i ima svog tajnog prijatelja.

Igrica „tajni prijatelj” se obično igra na radio-ničkim kampovima, a u Sopčetu se odvija od nastanka grupe. Ona se odigrava simultano, ali na nivou individualnih parova. Naime, u jednom trenutku ispišu se imena svih članova na papirićima i svaki član izvuče po jednu osobu kojoj treba da bude tajni prijatelj (u dogovorenom periodu treba toj osobi da „ulepšava dan, vreme”) komunicirajući s njom preko njene kutije i ne otkrivajući svoj identitet. Tokom tog procesa darivanja, svi članovi grupe čine lanac, drugim rečima, dok je osoba A tajni prijatelj osobi B, u isto vreme je osoba C njoj tajni prijatelj itd. Na kraju, svi članovi treba u istom danu da se „otkriju”, osobi kojoj su bili tajni prijatelj. Cilj igrice je međusobno zbližavanje članova. Međutim, sve ispitanice su rekle da se odnos ljudi prema takvom darivanju izmenio u odnosu na izvorni („[...] tajni prijatelj [se] sad nekako toliko izmenio, ali hajde, takvo je društvo”, „poslednje [...] dve godine otprilike ili tri, bilo je više [...] puke formalnosti”, „odnos nije kao odnos tih starijih [članova]”).

Darivanja kojim se obeležava postojanje grupe.

Ovo darivanje dešava se nakon značajnijih događaja u životu grupe, u trenucima važnim za čitavu grupu (na rođendan grupe, posle završenih velikih poslova – najčešće tradicionalnih akcija) kada članovi dobijaju predmete čija je upotrebnost vrednost mala, npr. klikere, štipaljke, ukrasne zvezde. Obično su ta okupljanja spontana. Ona su vezana za neku ličnu i emotivnu evaluaciju i praćena su pozitivnim emo-

cijama u smislu podrške i podstreka koje članovi jedni drugima daju. Tada svi članovi grupe od jednog koordinatora dobijaju isti predmet (npr. kliker, zvezdicu, štipaljku, itd). Osoba koja daruje, predmete najčešće stavlja u neku vreću ili kutiju koju nosi od osobe do osobe i svako predmet uzima sam za sebe. Predmeti koji se daruju čine da se ispitanice osećaju posebnima u odnosu na ljude van grupe. Ispitanice su mi rekly da je potrebno da darivalac nikoga ne favorizuje dok daruje. Kao osobine predmeta koji se daruju, ispitanice su navele veličinu (“dovoljno sitno da uvek može da bude uz čoveka”), lako čitljivu simboliku i za darivaoca i za darovanog, to što su isti (tipski, serijski, tako da mogu da se nabave u velikoj količini), priuštivi, imaju “slatkoću predmeta”.

Ispitanica koja je prva darivala na ovaj način rekla mi je da se darivanje javlja kao potreba za materijalizacijom osećanja i za nastavljanjem postojanja i rada grupe. Za nju, ono predstavlja „krunu nekog doba”. Predmeti vode uspostavljanju neformalnijeg i ličnijeg odnosa, što neke ispitanice vide i kao cilj darivanja.

Prema rečima ispitanica, ciljevi darivanja su da pokažu ljudima da je darivaocu do njih stalo, da nagrade, da odaju priznanje ljudima koji su radili („[...] umesto da ti platim rad, ta plata je u daru, uslovno rečeno”), da pohvale, da budu markeri sećanja (da pomognu osobama da evociraju određene događaje u kojima su učestvovali), da napravi jednakost između svih članova grupe bez obzira koliko su radili.

Darivalaca nema mnogo i, iako nije striktno određeno ko sme ili treba da daruje, to su uvek bili koordinatori. Neke ispitanice tvrde da, iako niko osim koordinatora nije darivao grupu na taj način, iza toga ne stoji potreba za definisanjem svog mesta u hijerarhiji („[...] ne vidim tu hijerarhiju zato što znam pozadinu, ali prosto može da izgleda vrlo kao hijerarhija [...]). Postoje članovi grupe koji misle da to manifestovanje hijerarhije nije nužno loše.

Odmah po dobijanju dara javlja se potreba za verbalnom eksplikacijom zahvalnosti i nalaženjem mesta za dobijeni predmet. To mesto je najčešće lična kutija te osobe kao jedino mesto u Sopčetu koje ne koristi čitav kolektiv već samo ta individua. Samo jedna ispitanica je svoje predmete uvek nosila sa sobom u rancu, osim zvezdice koja je jedno vreme stajala na njenoj kutiji („Nosila sam ih sa sobom, i dalje ih nosim sa sobom. [...] Zvezdica je stajala

jedno vreme u Sopčetu da svetli, a onda sam i nju pokupila.”).

Predmeti nemaju praktičnu namenu, ali obavezno nose poruku. Njihova funkcija je da se čuvaju tako da ih samo vlasnik vidi i eventualno pokaže nekome ili da budu pokazani lepljenjem na spoljašnjost kutije.

Većina ispitanica Sopče tretira kao „matičnu kuću” za te predmete. Jedna ispitanica je rekla da te stvari ne vidi u svojoj sobi i da predmeti imaju veću vrednost kad su u Sopčetu. Kada osoba prestane da bude aktivni član i mora da iznese svoje stvari iz kutije, predmeti bivaju premešteni u kuću te osobe. Tamo se čuvaju grupisani na jednom mestu (u tegli, fijoci, na polici; često i sa drugim predmetima dobijenim na sličan način), njihovo mesto mora da bude poznato vlasnicima u svakom trenutku iz straha da se ne izgube. Izloženi su, ali najčešće ne da bi bili pokazivani drugima, već da bi služili samoj osobi da evocira određene uspomene. Značaj predmeta raste sa prolaskom vremena. Ne ulaze u dalje razmene jer tako gube svoju poentu.

Upitana kako priča o predmetima, jedna ispitanica je rekla: „Ispričam priču, gde sam bila, šta sam radila, koja institucija je u pitanju, koji čovek je u pitanju, ko je to poklanjao i onda za svaku aktivnost, odnosno za svaku stvar [...] priču koju smo mi dobili.”

Analiza

U ovom delu ću prvo predstaviti kako dva oblika darivanja reprodukuju strukturu grupe – odnose između koordinatora i članova grupe, i između članova međusobno. Zatim ću pokazati kako specifična materijalnost poklona učestvuje u reprodukciji vrednosti učeničke grupe Sopče.

Reprodukcija strukture – istovremenost egalitarnosti i hijerarhije

„Tajni prijatelj”

Darivanje u formi tajnog prijatelja predstavlja rstu indirektno razmene. Naime, razmena može biti direktna – kada darivalac A daruje osobu B, a osoba B darom uzvraća osobi A – i indirektna – kada postoji više darivalaca gde osoba A daruje osobu B, B daruje C, C daruje D, D daruje A, ne nužno određenim redosledom.

U ovoj formi darivanja moguće je uočiti elemente strukture reciprociteta. Naime, od svog tajnog

prijatelja, član Sopčeta (osoba A) dobija dar što predstavlja obavezu da se dar primi. On dalje daje osobi kojoj je tajni prijatelj (osoba B) dar, što predstavlja obavezu da se darom uzvrati, ali ujedno i da se dar dâ. Osoba B ispunjava obavezu da primi dar, i dalje daruje osobu C – što je obaveza da se uzvrati darom, ali ujedno i da se dar dâ. Na isti način darivanje se nastavlja u dogovorenom periodu, sve dok traje tajni prijatelj.

Iako je neminovno da proces započne neka konkretna osoba, to ne znači da će proces teći linearno, samo s jednim početkom. Samim tim što se ne zna ko je kome tajni prijatelj, vrlo je verovatno da se stvori veliki broj čvorišta od kojih će darivanje krenuti. Zato, proces funkcionise tako da možemo da kažemo da svi učesnici darivanja u dogovorenom vremenskom intervalu imaju obavezu da dar daju, prime i da darom uzvrate – svi imaju mogućnost da ispune sve elemente reciprociteta.

Samim tim što svi članovi grupe na potpuno identičan način učestvuju u prstenu (bez diferencijacije), odnosi u grupi se reprodukuju. Naime, pošto svi poštuju ista pravila darivanja i svi su istovremeno i darivaoci i darovani, može da dođe do izjednačavanja svih članova. To doprinosi onome što su ispitanice navele kao cilj tajnog prijatelja – zbližavanje članova kroz zanemarivanje bilo kakve funkcionalne razlike između njih.

Darivanje kojim se obeležava postojanje grupe

U drugoj formi darivanja takođe se mogu uočiti obaveze reciprociteta. Svaka od ispitanica je izdvojila kolektivno darivanje kao nešto što nužno sledi u odnosu na veliki posao koji su članovi grupe odradili. Jedna od njih je čak i rekla „[...] umesto da ti platim rad, ta plata je u daru, uslovno rečeno”. Dakle, prva obaveza – obaveza da se dar dâ – je zapravo dužnost samih članova da participiraju u radu grupe. Njihov dar je samo uloženo vreme i trud.

Drugi element darivanja – obaveza da se dar primi – oličjen je u tome što najaktivniji članovi grupe (koordinatori) prihvataju rad članova – poklon.

Treća obaveza – obaveza da se uzvrati darom – reflektovana je u samom kolektivnom darivanju koje vrše koordinatori.

Na pitanje šta je cilj darivanja dobijene su dve grupe odgovora. Jedna obuhvata odgovore koji cilj povezuju sa osećanjima (uspostavljanje neformalnijeg odnosa; pokazivanje da je darivaocu stalo do darivanih) gde se očitava potreba da se poboljšaju

odnosi između koordinatora (darivalaca) i ostalih članova. Druga grupa odgovora definiše ciljeve darivanja kroz ono što možemo označiti kao potrebu da se članovi vežu za grupu (nastavljanje postojanja i rada grupe; nagrađivanje, odavanje priznanja članovima; materijalizacija sećanja na rad u grupi). U oba slučaja, darivanje se vrši u interesu grupe.

Iako ne postoje pravila koja bi definisala ko sme ili treba da daruje, uvek su to članovi čiji je položaj u hijerarhiji iznad položaja drugih članova. To pripadnici grupe ne percipiraju kao negativno. Dakle, darivanjem se položaj u hijerarhiji učvršćuje, tačnije dolazi do potvrđivanja položaja „elite” u grupi. Naime, uloga koordinatora predstavlja neotuđivi posed jer je ekskluzivna unutar grupe i definiše povlašćeni status u hijerarhiji (namenjena je za mali, ograničen broj pripadnika grupe) a kao institucija grupe traje duže od boravka pojedinačnih članova u grupi (maksimalno trajanje članstva je četiri godine). Stoga, darivanje otuđivih poseda – serijskih, tipskih, fabričkih – koje vrše koordinatori omogućava čuvanje statusa u grupi kao neotuđivog poseda.

Ali sâm status u grupi nije statična kategorija čak i kad se članovi u grupi ne menjaju. Drugim rečima, članovi mogu da prelaze iz jednog statusa u grupi u drugi (npr. „obični” članovi postaju koordinatori, ili obrnuto).

Odlučivanje o izboru novih koordinatora je sistematsko i obavlja se pre nego što član (stari koordinator) istupi iz grupe. Do izbora novih članova dolazi na predlog postojećih koordinatora. Dakle, stari koordinatori daruju neke članove neotuđivim posedom – statusom koordinatora. Na taj način sprečava se velika preraspodela neotuđivih poseda do koje bi došlo u slučaju izlaska starih koordinatora pri kojoj bi se uspostavila nova hijerarhija u grupi. Izborom novih koordinatora započinje odnos (aktivira obaveze reciprociteta) između starih i novih koordinatora. Zato darivanje neotuđivog poseda zapravo predstavlja paradoks čuvanja-dok-se-daruje, jer motivacija za reciprocitet nije želja za čuvanjem balansa između darivaoca i darovanog, već naprotiv, želja za očuvanjem hijerarhije.

Međutim, pomoću darivanja odnosi između ostalih članova se reprodukuju kao egalitarni. Prilikom darivanja posebno se vodi računa o tome da svi imaju isti tretman, da niko ne bude favorizovan. Time se nakon aktivnosti u kojoj ne učestvuju svi članovi podjednako, kroz darivanje izjednačavaju svi članovi.

Zato je važno da predmeti budu identični za sve članove i da ih svi dobiju na isti način. Umesto da se članovi difenciraju prema aktivnosti i tome koliko su doprineli za vreme akcije, predmeti sve članove grupe čine jednakima. U isto vreme ti predmeti doprinose da se članovi grupe osećaju posebnima u odnosu na ostale učenike („osetiš se posebnijim u odnosu na gomilu u smislu van ovih vrata, van ove prostorije”) – obeležavaju ljude kao članove iste organizacije i zato ostaju kao simbol zajednice čiji su članovi.

Tako možemo da uočimo novo darivanje – ako kao početnu obavezu reciprociteta posmatramo samo darivanje predmeta, a primanje predmeta kao drugu obavezu, onda je obaveza da se uzvati darom oličena u ostanku člana u grupi do sledećeg značajnog događaja u „životu” grupe i novog darivanja koje ga prati.

Dakle, početno darivanje izaziva „dugoročni skup obaveza koje prenose napred-nazad između darivaoca i primaoca kroz vreme” (Weiner 1980: 73) kroz koje se iznova produkuju odnosi u grupi – egalitarnost među članovima i hijerarhija u grupi.

Reprodukcija vrednosti grupe

Jedan od glavnih atributa predmeta koji se daruju je da budu tipski (serijski) kako bi mogli da budu darovani svim članovima. Uпитana za odnos prema grupi predmeta (zvezdama, štipaljkama, klikecima) jedna ispitanica je odgovorila: „meni je klikec – klikec i dalje [...] ali u smislu tog zbirnog pojma. Pri čemu moj konkretan klikec koji nosim u rancu mi nije isti”. Dakle, predmeti koji su namenjeni za masovnu potrošnju bivaju singularizovani (ne ulaze u dalje razmene) i dobijaju individualne „identitete” u odnosu koji vlasnici grade prema njima jer nose „upisana” značenja. Tu kreativnu obradu („davanje duše fabričkom”) vrše oni koji daruju, tako što pri izboru predmeta koje daruju vode računa o simbolici koju predmeti mogu da nose. Darivaoci vrše dominantan uticaj na stvaranje sveta artefakata u Sopčetu pri čemu simbolikom prenose vrednosti značajne za grupu.

Materijalnost predmeta je značajna iz više razloga. Veličina predmeta nije isključivo vezana za mogućnost da predmet uvek bude uz vlasnika, već se može posmatrati i u kontrastu sa velikim značajem koji ovi predmeti imaju za svoje vlasnike. Takođe, jedna od najizraženijih vrednosti u Sopčetu je težnja ka jednakosti svih članova. Iz ovih razloga se pri darivanju biraju takvi predmeti koji nikoga neće favorizovati, a onima koji su dali mali doprinos grupi pokazati da je i njihov trud važan („Ne vidim da

neko više zaslužan - manje zaslužan [...] treba da ostane bez tog traga.”).

Jedna od vrednosti koje se u Sopčetu najviše potencira je povezanost članova. Zato su neki od darivanih predmeta bile pertle i štipaljke („Ako sad hoćeš da nađem simboliku [...] to je nešto što ima oznaku vezivanja”).

Zaključak

Koristeći teorijske modele Mosa (Maus 1967) i Vajnerove (Weiner 1980), u ovom radu sam interpretirao prakse kolektivnog darivanja u Sopčetu kao način reprodukovanja odnosa u grupi.

Kroz prvi oblik darivanja – igricu „tajni prijatelj” – odnosi u grupi se reprodukuju kroz izjednačavanje članova grupe jer svi članovi grupe na identičan način učestvuju u darivanju.

Na primeru darivanja kojim se obeležava postojanje grupe pokušao sam da uočim postojanje serije darivanja sa ispunjene sve tri obaveze reciprociteta između članova grupe i koordinatora. Ova darivanja čine skup obaveza koje se prenose između darivalaca i primalaca u dužem vremenskom periodu. Iako se tokom vremena neminovno dešavaju promene u grupi (dolazak novih članova, odlazak starih članova, rad na novim projektima, itd.), prilikom ovog darivanja reprodukuje se struktura odnosa – među članovima istovremeno vlada egalitarnost među darovanima i postoji hijerarhija jer darovani prihvataju („potvrđuju”) darivaoca kao koordinatore.

Zato koncept reciprociteta nije dovoljan za objašnjavanje pojava koje se odvijaju pri darivanju. Naime, iako se pojedinačne situacije darivanja i uzdarja (ispunjavanja obaveza reciprociteta) uvek mogu uočiti, one su deo jednog kompleksnijeg sistema koji se ne iscrpljuje u jednom darivanju, već ima za cilj konstantno reprodukovanje odnosa između darivaoca i darovanog.

U analizi materijalnosti samih predmeta koristio sam Milerov teorijski model (Miller 1994, 1998) da bih pokazao kako objekti dobijeni prilikom ovih darivanja uspostavljaju vezu sa grupom kojoj darivani pripadaju kroz građenje sentimentalnih asocijacija. Naime, darivaoci ostavljaju „lični pečat” na predmetima vodeći računa o njihovom obliku i veličini – materijalnosti – i na taj način kroz predmete koji nose simbolične „poruke namere” reprodukuju neke od osnovnih vrednosti grupe (jednakost i povezanost između članova).

Literatura

Evans-Pritchard E. E. 1983. *Socijalna antropologija*. Beograd: Prosveta.

Hoskins J. 1999. *Biographical Objects, How Objects Tell Stories about People's Lives*. London: Routledge.

Kopytoff I. 1988. The cultural biography of things: Commoditization as process. U *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (ur. A. Appadurai). Cambridge: Cambridge University Press, str. 64-94.

Koruga N. 2004. Proslavljanje punoletstva kao *rite de passage*. *Petničke sveske*, 57: 313.

Lévi-Strauss C. 1969. *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon.

Mauss M. 1967. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. New York: Norton

McVeigh B. 1996. Commodifying Affection, Authority and Gender in the Everyday objects of Japan. *Journal of Material Culture*, 1 (3): 291.

Miller D. 1994. Artefacts and the meaning of things. U *Companion Encyclopedia of Anthropology* (ur. T. Ingold). London: Routledge, str. 396-419.

Miller D. 1998. Why some things matter. U *Material Cultures: Why Some Things Matter* (ur. D. Miller). Chicago: University Of Chicago Press, str. 3-23.

Mosko, M. 2000. Inalienable Ethnography: Keeping-while-Giving and the Trobriand. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 6 (3): 377.

Simić M. 2007. Kratka skica za pregled razumevanja pojmova rase i roda u zapadnoevropskoj nauci. U *Neko je rekao feminizam* (ur. A. Zaharijević). Beograd: Centar za ženske studije

Weiner A. 1980. Reproduction: A Replacement for Reciprocity. *American Ethnologist*, 7 (1): 71.

http://www.prvagimnazija.edu.rs/index.php?option=com_wrapper&Itemid=126, pristup: 18. 07. 2008.

Ognjen Kojanić

The Analysis of the Forms of Collective Giving in the Students' Group Sopče

This paper analyzes two practices of collective giving which take place in the students' group Sopče of The First Grammar School in Kragujevac. Information was gathered through participant-observation and interviews with three ex-members and one active member of the group. One of the collective giving practices is a "Secret Friend" game – a chain of indirect exchange in which all members of the group exchange gifts during a certain period of time. The analysis shows that members of Sopče fulfill each of the three obligations of the reciprocity, and reproduce the existing relations by emphasizing the equal position of all members in the group.

The second form of collective giving contains several cycles of exchange through which those who receive gifts are placed in mutually equal, and thereby egalitarian, positions. Those who give gifts are reproduced as the leaders by keeping their position in the hierarchy. The paper also considers ways of reproducing group values through the objects' materiality.

